

*Олексій Миколайович Гуцалюк**чл.-кор. АЕН України**д-р. екон. наук*

ORCID 0000-0002-6541-4912

e-mail: alex-g.88@ukr.net,

*Приватний заклад вищої освіти**«Міжнародний європейський університет», м. Київ*

РОЗВИТОК ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН У СФЕРІ БАНКРУТСТВА В УКРАЇНІ

Постановка проблеми. Об'єктивним процесом ринкової економіки, яка заснована на конкуренції, є постійне перетікання капіталів у найбільш дохідні сфери, перерозподіл власності від суб'єктів господарювання, які неефективно ведуть господарську діяльність, до тих, які вправляються з цим завданням.

У країнах з розвинутою ринковою економікою банкрутство є невід'ємним атрибутом цієї економіки, виступає як механізм її регулювання та саморегулювання і насамперед – дотримання виконання зобов'язань суб'єктами господарювання.

Інститут банкрутства має давню історію. Своїм розвитком він зобов'язаний еволюції підприємництва та вільної конкуренції, за яких суб'єкт господарської (підприємницької) діяльності несе всі пов'язані з нею ризики. З одного боку, банкрутство дозволяє відсівати неефективні підприємства, з іншого – сприяє оздоровленню господарських суб'єктів, що опинилися у тимчасових фінансових труднощах.

Інститут банкрутства в Україні пройшов тривалий шлях становлення та розвитку. За радянських часів процедура неплатоспроможності була регламентована, однак практично не застосовувалася.

Лише проголошення України незалежною державою та визначення економічного вектору і розвиток ринкових відносин сприяли відродженню інституту банкрутства. У зв'язку з цим виникла необхідність нормативно-правового врегулювання підстав, процедур та наслідків неплатоспроможності боржника.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Нормативні аспекти державного регулювання економічних відносин у сфері банкрутства в Україні висвітлювалися у наукових працях багатьох авторів. Загалом їхні дослідження торкалися питань історії, еволюції розвитку, осмислення категоріально-понятійного апарату та удосконалення законодавства про банкрутство. Також проблематика досліджуваних питань мала місце в роботах таких вчених як: М.М. Берест, О.М. Бірюков, О.М. Борейко, П.В. Брінь, І.А. Бутирська, Є.В. Волконський, В.В. Джунь, С.В. Жуков, Н.М. Заярна, В.В. Капустін, О.М. Кравцова, О.А. Латинін, О.А. Ліснічук, О.О. Мельник, О.Ю. Мірошніченко, Б.М. Поляков, А.В. Череп, З.Є. Шершньова та деяких інших.

Мета статті полягає у вивченні та проведенні аналізу становлення інституту банкрутства, визначенні економічної та правової природи поняття банкрутства, нормативної регламентації процедури банкрутства, встановленні проблем та внесенні пропозицій щодо

державного регулювання економічних відносин у сфері банкрутства, а також дослідженні проблемних аспектів практики застосування законодавства про банкрутство в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Новелою у вітчизняному правовому полі став Закон України «Про банкрутство», введений в дію постановою Верховної Ради України від 14.05.1992 р. № 2344-ХІІ, який був чинним сім років, проте він окреслював лише контур системи державного регулювання сфери неплатоспроможності і мав значні недоліки.

Насамперед, Закон України «Про банкрутство» не передбачав створення спеціалізованого органу державного регулювання з питань банкрутства, а також існування однієї з головних фігур процедури банкрутства – арбітражного керуючого (розпорядника майна, керуючого санацією, ліквідатора).

Хоча такі персонажі як розпорядник майна боржника та ліквідатор законодавець передбачив. Повноваження щодо розпорядження і контролю за майном боржника арбітражний суд покладав на банк, що здійснював розрахунково-касове обслуговування боржника, Фонд державного (комунального) майна, якщо боржник – державне підприємство, організація, або іншу особу за пропозицією боржника (боржників) чи кредитора (кредиторів) і втрачали силу надані повноваження з моменту утворення ліквідаційної комісії.

Стосовно ліквідаторів, то вони призначалися постановою арбітражного суду про визнання боржника банкрутом з числа представників зборів кредиторів, банків, фінансових органів, а також Фонду державного (комунального) майна, якщо банкрутом визнано державне підприємство або організацію. На них покладалася обов'язки проведення процедури задоволення вимог кредиторів.

Крім того призначені ліквідатори утворювали ліквідаційну комісію, до складу якої входив також розпорядник майна боржника.

До функцій ліквідаційної комісії входило: управління майном банкрута; здійснення інвентаризації та оцінки майна банкрута; визначення ліквідаційної маси і розпорядження нею; вжиття заходів до стягнення дебіторської заборгованості; реалізація майна банкрута і здійснення інших заходів, спрямованих на задоволення вимог кредиторів [1].

Важливим кроком на шляху до удосконалення державного регулювання у сфері відновлення платоспроможності та банкрутства підприємств та організа-

цій стало створення Указом Президента України від 17.06.1996 р. № 435/96 центрального органу виконавчої влади, підпорядкованого Кабінету Міністрів України, – Агентства з питань запобігання банкрутству підприємств та організацій.

Положенням про Агентство з питань запобігання банкрутству підприємств та організацій, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 22.08.1996 р. № 990, було визначено такі основні завдання створеного органу: реалізація заходів щодо запобігання банкрутству підприємств та організацій; проведення за участю міністерств, інших центральних органів виконавчої влади аналізу фінансово-господарського становища підприємств та організацій, майно яких перебуває у державній власності, з метою визначення неплатоспроможних підприємств та організацій; ведення реєстру неплатоспроможних підприємств та організацій, майно яких перебуває у державній власності; здійснення функцій щодо управління майном підприємств та організацій, занесених до реєстру; проведення експертизи проєктів програм оздоровлення фінансового становища та запобігання банкрутству підприємств та організацій, занесених до реєстру; здійснення заходів щодо реорганізації та санації неплатоспроможних підприємств та організацій, занесених до реєстру; методологічне забезпечення вирішення питань, пов'язаних з неплатоспроможністю підприємств та організацій [4].

Указом Президента України від 13.05.1998 р. № 465/98 Агентство з питань запобігання банкрутству підприємств та організацій було перейменовано на Агентство з питань банкрутства, а вищезазначені завдання доповнено таким: формування і ведення єдиної бази даних про підприємства-банкрути; організація навчання фахівців з питань банкрутства.

За час дії Закону України «Про банкрутство» нормативними актами Президента та Кабінету Міністрів України створювалися умови для вжиття заходів щодо посилення ефективності застосування процедур банкрутства.

Однак Закон України «Про банкрутство» у первинному вигляді продемонстрував низьку процесуальну здатність, а численні зміни до нього не надали необхідного ефекту. У зв'язку з цим було прийнято рішення про підготовку нового законодавчого акту з питань банкрутства.

01.01.2000 р. набрав чинності Закон України від 30.06.1999 р. № 784-XIV «Про відновлення платоспроможності боржника та визнання його банкрутом» (далі – Закон), і тим самим було розпочато наступний етап розвитку державного регулювання у сфері банкрутства.

Переваги нового Закону, який є чинним і на сьогодні, були беззаперечними.

По-перше, Закон встановлює умови та порядок не лише визнання боржника банкрутом, а й відновлення його платоспроможності та застосування ліквідаційної процедури, повного або часткового задоволення вимог кредиторів. У зв'язку з цим Закон має більшу кількість статей, які складають послідовну та логічну структуру порівняно з попереднім Законом.

По-друге, розширився глосарій, який висвітлено у статті 1 Закону. Зокрема, удосконалено з урахуванням набутого досвіду поняття «банкрутство», що вживається у значенні визнання господарським судом неспроможності боржника відновити свою платоспро-

можність та задовольнити визнані судом вимоги кредиторів не інакше як через застосування ліквідаційної процедури.

По-третє, на рівні закону закріплено існування державного органу з питань банкрутства та його повноваження.

Згідно частини першої статті 2 Закону державну політику щодо запобігання банкрутству, а також забезпечення умов реалізації процедур відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом стосовно державних підприємств та підприємств, у статутному фонді яких частка державної власності перевищує двадцять п'ять відсотків, суб'єктів підприємницької діяльності інших форм власності у випадках, передбачених цим Законом, здійснює державний орган з питань банкрутства, який діє на підставі положення, затвердженого у встановленому порядку [2].

Слід зауважити, що повноваження державного органу з питань банкрутства за десятирічний строк не переглядалися.

Указом Президента України від 23.10.2000 р. № 1159/2000 повноваження державного органу з питань банкрутства відповідно до Закону було покладено на Міністерство економіки України.

Згодом у складі Міністерства економіки України постановою Кабінету Міністрів України від 27.03.2006 р. № 370 було створено Державний департамент з питань банкрутства як урядовий орган державного управління.

Положення про Державний департамент з питань банкрутства було затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 19.04.2006 р. № 533.

На сьогодні Указом Президента України від 06.04.2011 р. № 395/2011 повноваження державного органу з питань банкрутства покладено на Міністерство юстиції України.

По-четверте, законодавцем залучено до процедури банкрутства нового учасника – арбітражного керуючого (розпорядника майна, керуючого санацією, ліквідатора).

Відповідно до абзацу сімнадцятого статті 1 Закону арбітражний керуючий (розпорядник майна, керуючий санацією, ліквідатор) – фізична особа, яка має ліцензію, видану в установленому законодавством порядку, та діє на підставі ухвали арбітражного суду. Одна і та ж особа може виконувати функції арбітражного керуючого (розпорядника майна, керуючого санацією, ліквідатора) на всіх стадіях провадження у справі про банкрутство відповідно до вимог цього Закону. У разі коли арбітражному суду не запропоновано кандидатуру арбітражного керуючого в установленому цим Законом порядку арбітражний суд має право призначити арбітражним керуючим працівника державного органу з питань банкрутства за поданням останнього.

Правовий статус та оплата послуг арбітражного керуючого (розпорядника майна, керуючого санацією, ліквідатора) було визначено шляхом доповнення Закону статтею 31 згідно із Законом України від 07.03.2002 р. № 3088-III «Про внесення змін до Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом». Крім того, зазначеним Законом виключено положення щодо призначення арбітражним керуючим працівника державного органу з питань банкрутства за поданням останнього.

Статтею 3¹ Закону визначено, якщо інше не передбачено цим Законом, арбітражним керуючим (розпорядником майна, керуючим санацією, ліквідатором) може бути призначено фізичну особу – суб'єкта підприємницької діяльності, яка має вищу юридичну або економічну освіту, володіє спеціальними знаннями та не є зацікавленою особою щодо боржника і кредиторів [2].

Згідно з цим Законом одна і та ж особа може виконувати функції арбітражного керуючого (розпорядника майна, керуючого санацією, ліквідатора) на всіх стадіях провадження у справі про банкрутство відповідно до вимог цього Закону.

Якщо інше не передбачено цим Законом, арбітражні керуючі діють на підставі ліцензії арбітражного керуючого, виданої уповноваженим органом у порядку, встановленому законом.

Однак стрімкий розвиток суспільних відносин та ринкової економіки зобов'язує постійно переглядати нормативно-правове забезпечення державного регулювання процедур відновлення платоспроможності боржника та визнання його банкрутом, зокрема, правовий статус державного органу з питань банкрутства та арбітражного керуючого (розпорядника майна, керуючого санацією, ліквідатора).

У зв'язку з цим робочою групою, яку було утворено при Державному департаменті з питань банкрутства Міністерства економіки України, підготовлено відповідний законопроект.

22.12.2011 р. Верховна Рада України ухвалила Закон України № 4212-VI «Про внесення змін до Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом», яким викладено Закон України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» у новій редакції.

З пояснювальної записки до проекту зазначеного Закону вбачається, що до складу вищезгаданої робочої групи входили представники Секретаріату Кабінету Міністрів України, Міністерства юстиції України, Міністерства фінансів України, Міністерства економіки України, Фонду державного майна України, Світового банку, Міжнародної фінансової корпорації, Центру комерційного права, Фонду «Ефективне управління», Асоціації працівників України, Спілки кризис-менеджерів України, Федерації роботодавців та підприємців України, Національної професійної спілки арбітражних керуючих України.

Прийнятим Законом, що набрав чинності 19.01.2013 р., запроваджувалося чимало новел у нормативне регулювання сфери банкрутства.

Перш за все, передбачається відміна ліцензування господарської діяльності арбітражних керуючих (розпорядників майна, керуючих санацією, ліквідаторів), натомість арбітражні керуючі стануть суб'єктами незалежної професійної діяльності.

Переглянуто повноваження державного органу з питань банкрутства та вилучено, зокрема, ті, що притаманні виключно суду та можуть сприйматися як втручання в здійснення правосуддя. Це стосується надання державним органом з питань банкрутства пропозицій господарському суду кандидатури арбітражних керуючих (розпорядників майна, керуючих санацією, ліквідаторів) для державних підприємств або підприємств, у статутному капіталі яких частка державної власності перевищує двадцять п'ять відсотків, щодо

яких порушена справа про банкрутство. Крім того, зазначена функція та ті, що стосуються лише державних підприємств або підприємств, у статутному капіталі яких частка державної власності перевищує двадцять п'ять відсотків, щодо яких порушена справа про банкрутство, не враховує конституційний принцип – принцип рівності форм власності.

Законодавець з метою уникнення корупційних ризиків та встановлення єдиного підходу щодо призначення арбітражного керуючого (розпорядника майна) у справах про банкрутство незалежно від форм власності боржників передбачив, що кандидатура для виконання повноважень розпорядника майна визначається судом самостійно із застосуванням автоматизованої системи з числа осіб, внесених до Єдиного реєстру арбітражних керуючих (розпорядників майна, керуючих санацією, ліквідаторів) України.

Ще однією новелою в сфері державного регулювання відносин банкрутства стала регламентація на законодавчому рівні статусу та повноважень саморегулюючої організації арбітражних керуючих, яка визначається як всеукраїнська громадська організація, що об'єднує арбітражних керуючих, які отримали свій статус відповідно до вимог вже зазначеного Закону, та здійснює повноваження з громадського регулювання діяльності арбітражних керуючих.

Покладення законодавцем на саморегулюючу організацію арбітражних керуючих повноважень щодо громадського регулювання діяльності арбітражних керуючих, зокрема, стосовно здійснення контролю за виконанням положень Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» та інших нормативно-правових актів у діяльності арбітражних керуючих – її членів, а також участі в професійній підготовці арбітражних керуючих та підвищенні їх професійного рівня, спрямована на підвищення рівня професійної якості та позитивного авторитету діяльності арбітражних керуючих.

Також передбачено новий сучасний спосіб виявлення усіх кредиторів та осіб, які виявили бажання взяти участь у санації боржника, шляхом офіційного оприлюднення оголошення про порушення справи про банкрутство на офіційному веб-сайті Вищого господарського суду України в мережі Інтернет, що дозволить проінформувати більш широко коло осіб, зменшить витрати на провадження справи про банкрутство та певною мірою дозволить уникнути затягування такого провадження, на відміну від розміщення такого оголошення в друкованих органах – газетах «Голос України» або «Урядовий кур'єр».

Крім зазначеного законодавцем скорочено строки судових процедур, які застосовуються щодо боржника, регламентовано продаж майна в провадженні у справі про банкрутство та інші болючі питання, що на сьогодні свідчить про значні переваги прийнятого Закону.

У 2018 р. з'являється Кодекс України з процедур банкрутства: Закон України від 18.10.2018 р. № 2597-VIII (далі – Кодекс). Даний Кодекс досить широко розглядає суб'єктний склад боржників, зараховуючи до таких як юридичних осіб, так і фізичних осіб, у тому числі фізичних осіб – підприємців, неспроможних виконати свої грошові зобов'язання, строк яких настав. Кодекс України з процедур банкрутства встановлює умови та порядок відновлення платоспроможності боржника-юридичної особи або визнання його

банкрутом з метою задоволення вимог кредиторів, а також відновлення платоспроможності фізичної особи. Відповідно до ст. 6 цього Кодексу щодо боржника – юридичної особи застосовуються такі судові процедури неплатоспроможності: розпорядження майном боржника; санація боржника; ліквідація банкрута, а щодо боржника – фізичної особи застосовуються такі судові процедури неплатоспроможності: реструктуризація боргів боржника; погашення боргів боржника [3].

Також у Кодексі абсолютно не піднімають гострі питання, які виникли у площині реалізації відновлення платоспроможності підприємств, що опинилися в окупованому Криму та на тимчасово окупованих територіях Донецької та Луганської областей. Щодо окремих великих підприємств було прийнято кроки в межах інших нормативно-правових актів, однак єдиний підхід у вирішенні цього питання відсутній.

У цілому зазначимо, що прийняття цього Кодексу виконує досить важливу функцію – зміну філософії розгляду питання порушення справи про банкрутства як негативного явища (що сформувалось переважно діючою практикою банкрутства великих підприємств як спроби уникнути виконання зобов'язань) на концепцію раннього виявлення ознак неплатоспроможності та своєчасного реагування з метою збереження суб'єкта господарювання як структурної одиниці національної економіки, роботодавця, платника податків. Такий підхід відповідає принципам функціонування інституту банкрутства у країнах з розвинутою економікою, імплементація яких у вітчизняну практику сприятиме забезпеченню економічної безпеки національної економіки, захисту економічних інтересів малого та середнього бізнесу, підвищенню інвестиційної привабливості вітчизняних підприємств з боку внутрішніх та зовнішніх інвесторів.

Висновки. Ухвалення вищезгаданого Кодексу є лише початком наступного етапу розвитку нормативного регулювання сфери банкрутства, що передбачає створення відповідної підзаконної нормативної бази та вироблення практики його застосування.

Дана стаття доводить беззаперечний висновок: розвиток відносин у сфері банкрутства стимулює безперервний перегляд і вдосконалення законодавства, що регулює такі відносини.

Подальші наукові пошуки можуть бути спрямовані на дослідження сучасних тенденцій удосконалення інституту банкрутства в Україні.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про банкрутство» від 14.05.1992 р. № 2344-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2344-12>.
2. Закон України «Про відновлення платоспроможності боржника та визнання його банкрутом» від 30.06.1999 р. № 784-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2343-12>.
3. Кодекс України з процедур банкрутства : Закон України від 18.10.2018 р. № 2597-VIII. *Голос України*. URL: <http://www.golos.com.ua/article/316284>.
4. Положення про Агентство з питань запобігання банкрутству підприємств та організацій від 22.08.1996 р. № 990. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/990-96-p>.
5. Розвиток нормативного регулювання відносин у сфері банкрутства в Україні. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0007323-12>.

References

1. Zakon Ukrainy «Pro bankrutstvo» vid 14.05.1992 r. № 2344-12. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2344-12> [in Ukrainian].
2. Zakon Ukrainy «Pro vidnovlennia platospromozhnosti borzhnyka ta vyznannia yoho bankrutom» vid 30.06.1999 r. № 784-14. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2343-12> [in Ukrainian].
3. Kodeks Ukrainy z protsedur bankrutstva : Zakon Ukrainy vid 18.10.2018 r. № 2597-8. *Holos Ukrainy*. Retrieved from <http://www.golos.com.ua/article/316284> [in Ukrainian].
4. Polozhennia pro Ahentstvo z pytan zapobihannia bankrutstvu pidprijemstv ta orhanizatsii vid 22.08.1996 r. № 990. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/990-96-p> [in Ukrainian].
5. Rozvytok normatyvnoho rehuliuвання vidnosyn u sferi bankrutstva v Ukraini. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0007323-12> [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 27.01.2020

Прийнято до друку 14.04.2020

Формат цитування:

Гуцалюк О. М. Розвиток державного регулювання економічних відносин у сфері банкрутства в Україні. *Вісник економічної науки України*. 2020. № 1 (38). С. 188-191. doi: [https://doi.org/10.37405/1729-7206.2020.1\(38\).188-191](https://doi.org/10.37405/1729-7206.2020.1(38).188-191)

Hutsaliuk O. M. (2020). The development of state regulation of economic relations in field of bankruptcy in Ukraine. *Visnyk ekonomichnoi nauky Ukrainy*, 1 (38), pp. 188-191. doi: [https://doi.org/10.37405/1729-7206.2020.1\(38\).188-191](https://doi.org/10.37405/1729-7206.2020.1(38).188-191)